

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 322:172.3::342.731

Doi: 10.55315/graphic.2.2021.36-46

Тематична рубрика: історія.

**ВІЗУАЛЬНА РИТОРИКА ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ АДВЕНТИСТСЬКИХ ЦЕРКОВ У КИЄВІ)****Петро Котлярів****доктор історичних наук, доцент***Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Київ, Україна*

EMail: pkotl.univ@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8917-8926>

Анотація. У статті розглядаються особливості архітектури молитовних будинків церкви адвентистів сьомого дня в Україні, починаючи з кінця XIX століття до наших днів. Було зроблено спробу дати пояснення феномену розвитку готичних елементів у будівництві молитовних будинків кінця XX – початку XXI століття, хронологічного періоду, який співпав із розпадом Радянського Союзу та здобуттям Україною незалежності. Встановлено зв'язок та роль архітектури з догматичними основами віровчення церкви АСД. Дослідження частково звертається до методологічних підходів, запропонованих Ервіном Панофським у його роботі *Готична архітектура і схоластика*. Констатується, що архітектура молитовних будинків значною мірою залежала від політичного устрою та релігійного клімату в державі. Вказано, що до 1917 року, до більшовицького перевороту, нові протестантські рухи, у тому числі й церква адвентистів сьомого дня, майже не мали змоги будувати молитовні будинки та зазнавали гонінь, оскільки в Російській імперії існувала специфічна система державно-конфесійних відносин. Показано, що після більшовицького перевороту 1917 р. становище тих церков, які базувалися на вченнях, занесених із Західної Європи та США, піддавалися винятковій обструкції, а їхні священнослужителі репресувалися. Тому всі існуючі молитовні будинки мали вигляд бараків, не виділяючись серед житлових та промислових споруд. Така ситуація багато в чому зберігалася до розпаду СРСР. На підставі аналізу архітектурних особливостей трьох головних церковних споруд міста Києва продемонстровано, що з здобуттям Україною незалежності архітектори під час реконструкції та будівництва молитовних будинків звертаються до запозичення готичних елементів. Встановлено, що це звернення пов'язане з тим, що у своєму образі готичні споруди, поряд з естетикою, здатні втілити важливі теологічні ідеї та служити візуальною проповіддю. Наголошується, що церква адвентистів сьомого дня у своїй діяльності відкрита та орієнтується на евангелізацію суспільства, а тому їй важливо не лише заявити про свою догматику, а й показати органічний зв'язок із ранньою історією християнської церкви. У сукупності з високим естетичним змістом готичний вигляд споруд дозволив новим церквам стати привабливими духовними центрами та важливими архітектурними домінантами міста.

Ключові слова: архітектура, молитовний будинок, адвентисти сьомого дня, візуальна риторика.

**VISUAL RHETORIC OF PROTESTANT ARCHITECTURE
(ON THE EXAMPLE OF ADVENTIST CHURCHES IN KIEV)****Petro Kotlyarov****doctor of historical sciences, associate professor***Taras Shevchenko National University of Kyiv**Kyiv, Ukraine*

EMail: pkotl.univ@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8917-8926>

Abstract. The article examines the features of the architecture of prayer houses of the Seventh-day Adventist Church in Ukraine, from the end of the 19th century to the present day. An attempt was made to explain the phenomenon of the development of Gothic elements in the construction of houses of worship in the late XX - early XXI centuries, a chronological period that coincided with the collapse of the Soviet Union and Ukraine's independence. The connection and role of architecture with the dogmatic foundations of the doctrine of the SDA church has been established. The study partially refers to the methodological approaches proposed by Erwin Panofsky in his work «Gothic Architecture and Scholasticism». It is stated that the architecture of houses of worship largely depended on the political system and religious climate in the state. It is indicated that until 1917, before the Bolshevik coup, new Protestant movements, including the Seventh-day Adventist Church, had almost no opportunity to build houses of prayer and were persecuted, since there was a specific system of state-confessional relations in the Russian Empire. It is shown that after the Bolshevik coup of 1917, the position of those churches that were based on the teachings brought from Western Europe and the United States succumbed to exceptional obstruction, and their clergy were repressed. Therefore, all existing houses of worship had the appearance of barracks, not standing out among residential and industrial buildings. This situation largely persisted until the collapse of the USSR. Based on the analysis of the architectural features of the three main church buildings in the city of Kiev, it was demonstrated that with the gaining of Ukraine's independence, architects, during the reconstruction and construction of houses of worship, are turning to borrowing Gothic elements. It has been established that this appeal is due to the fact that, in their image, Gothic buildings, along with aesthetics, are able to embody important theological ideas and serve as visual preaching. It is emphasized that the Seventh-day Adventist Church in its activities is open and oriented towards the evangelization of society, and therefore it is important for it not only to declare its dogma, but also to show an organic connection with the early history of the Christian Church. Together with the high aesthetic content, the Gothic appearance of the buildings allowed the new churches to become attractive spiritual centers and important architectural dominants of the city.

Keywords: architecture, meetinghouse, Seventh-day Adventists, visual rhetoric.

Вступ. Нову сторінку в історії церкви християн адвентистів сьомого дня України було відкрито з початку 90-х років XX століття. Тоді, після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України, християни набули справжньої свободи віросповідання, що включає право на збори та свободу проповіді. Вже перші місяці показали, що існуючі молитовні будинки не в змозі вмістити всіх членів церкви, оскільки в цей час відбувалося стрімке зростання церкви. Радянського типу будівлі, навіть зовні не нагадують церкви, за своїми функціональними якостями і естетикою не відповідали викликам часу.

Але будівництво нових молитовних будинків було пов'язане із низкою серйозних проблем: відсутність фінансів; брак досвіду зведення церковних споруд; брак матеріалів та бідність їхнього асортименту. Але чи не менш важливим питанням було і те, як має виглядати новий храм зовні та всередині? Продовжити радянську традицію та приховувати церкву під барокоподібним виглядом? Чи використовувати архітектурні традиції місцевої православної церкви, чи звернутися до архітектурних стилів англо-американського світу?

Мета дослідження. У цій роботі на прикладі церков Києва ми простежимо розвиток архітектури молитовних будинків церкви адвентистів сьомого дня в Україні кінця XX – поч. XXI ст. З огляду на специфічних історичних подій ми спробуємо дати пояснення феномена популярності готичної традиції. У своєму дослідженні ми частково спиратимемося на методологічні підходи, вироблені Ервіном Панофським, найбільшим авторитетом у галузі іконології, мистецтва Середньовіччя, Ренесансу та бароко. Йдеться насамперед про принципи, викладені в його класичній роботі «Готична архітектура та схоластика». Зауважимо, що це робота, що досить критикується, оскільки в її основі лежить спроба знайти якийсь загальний розумовий настрій, що поєднує готичне мистецтво (матеріальні форми), і схоластику (не матеріальне). Але, як зазначає Е. Панофський, вчений має спробувати виявити внутрішні відповідності між зовні різними явищами. І цього сам дослідник застосував принцип «паралелізму», співвідносячи мистецтво готики, зокрема архітектурні структури, зі схоластикою. Перед нами постає скромніше завдання – простежити зв'язок та роль архітектури з догматичними основами

віровчення церкви АСД. Особливо розглянемо спробу використовувати архітектуру як ретранслятор основоположних доктрин церкви та її роль візуальної проповіді. Ще одне важливе завдання цієї статті полягає в тому, щоб розкрити особливості архітектури церков АСД у контексті історичних колізій, простежити, як залежало архітектурне обличчя церкви від особливостей соціально-політичного розвитку країни.

Виклад основних матеріалів дослідження. Перші спроби збудувати власну будівлю стосуються початку поширення адвентистського вчення на території України. Серед перших послідовників нового вчення був Теофіл Арсентійович Бабієнко (1850-1943), мешканець невеликого містечка Тараща (Київська область). Будучи помічником місцевого православного священика, він самостійно читав Біблію, що зрештою призвело до розриву з православною церквою. На той час навколо Т. Бабієнка організувалася чимала група «Братів, які досліджують Біблію».

Тож виникла ідея будівництва церковного приміщення. Було зібрано кошти, але необхідно було отримати дозвіл у влади на будівництво молитовного будинку. Подібна проблема не перебувала у компетенції місцевої влади, тому клопотати про відкриття нової церкви необхідно було у Києві, який після територіальних реформ 1796 р. був губернським містом. Делегатом для вирішення цього питання було обрано Т. Бабієнка. Під час поїздки Теофіла Бабієнка було заарештовано з формулюванням «за поширення ересей» [5, с. 42] та засланий на Північний Кавказ. Принагідно зауважимо, що саме на засланні, неподалік Ставрополя, він познайомився з Конрадом Лаубганом і в 1890 р. був хрещений в адвентистській церкві [16, с. 20].

Тут необхідно зробити невеликий відступ для пояснення невдалого виконання покладеної на Т. Бабієнка місії. У XIX ст. Російська імперія, частиною якої була і нинішня Україна, існувала особлива система державно-конфесійних відносин, в якій передбачалося чотири ієрархічні рівні. Домінуючий рівень специфічної конфесійної структури займала православна церква. На другій позиції розташовувалися звані «визнані терпимі» віросповідання. До них належали католики, протестанти (лютерани та кальвіністи), іудеї, а також мусульмани та буддисти. На третій сходинці ієрархії стояли «терпимі невизнані», представлені переважно старообрядцями. Пояснимо, старообрядці - це ті, хто не визнавали проведену в 1651-1660 рр. Московським патріархом Никоном та царем Олексієм Михайловичем церковну реформу.

Але нижче за всіх, на четвертому ступені, знаходилися «невизнані нетерпимі» [11], до яких належали, поряд з більш старими хлистами та скопцями, і нові релігійні течії, у тому числі й адвентисти, які називаються суботниками [3, с. 12]. Особливо погіршилося ставлення до «невизнаних нетерпимих» із царювання Миколи I (1825- 1855), коли у жовтні 1830 р. Державною радою було затверджено заходи щодо «шкідливих сект» та суботників. За підозрою у поширенні ересі та виступах проти офіційної церкви винних зраджували суду і або віддавали на службу в Кавказький корпус, або «нездатних до служби та жінок» відправляли на заслання в Закавказькі провінції [13]. Репресивно-каральні заходи проти різних «закордонних» релігій особливо посилювалися в 1880 році, коли обер-прокурором Синоду (обер-прокурор - спеціальний світський чиновник, який призначає цар у вищий орган церковно-державного органу управління церквою - Синод) стає К. П. Побєдоносцев. За словами дослідника Митрофанова, це був «переконаний супротивник західної культури, раціоналізму та ідеалів Просвітництва, захисник патріархальної «народної» віри, що лежить на церковних обрядах та традиціях». Незважаючи на те, що він був відомим юристом, добре освіченим і з широкими літературними інтересами, Побєдоносцев вважав «... незаперечним ідеалом державне православ'я, а всі іноземні релігії - найлютішим ворогом вітчизни». Використовуючи особливу близькість до імператора Олександра III, обер-прокурор До. Побєдоносцев отримав найширші повноваження, що дозволило «приступити до реалізації заповітної ідеї: «переломити хребет російському баптизму і штундизму». У руслі цієї ідеї у травні 1883 р. було видано, здавалося б, дуже толерантний документ: «Думка Державної ради про дарування розкольникам усіх віросповідань права богослужіння». У ньому йшлося про те, що всілякі нововірці, яких у документі іменували «розкольниками», не повинні зазнавати переслідувань. Проте документ містив надзвичайно підступну норму. У 10 статті «Думки» говорилося, що особи, «що виконують вимоги у розкольників, не піддаються за це переслідування, за винятком тих випадків, коли вони виявляться винними у поширенні

Рис. 1. Борцівський Андрій Зотович біля свого будинку, де відбувалося богослужіння. Село Тернівка, Крижопільський р-н. 1930-ті роки.

походили з країн так званого «капіталістичного табору». Наприклад, М. Галактіонов У 1930 р. писав про адвентистів: Сколочено цю нову релігію - адвентисти сьомого дня по-американськи ... У адвентистів цвяхом всієї системи обдурювання є проповідь «кінця світу» [2, с. 21] «...адвентистські ватажки займаються шкідництвом, шпигунством... ..адвентистська ідеологія грає контрреволюційну роль» [2, с. 32]. Подібна ситуація і ставлення до протестантських церков, з незначними змінами, існували до розпаду Радянського Союзу в 1991 р. Зрозуміло, що в подібних умовах, коли влада категорично виступала проти будівництва молитовних будинків взагалі, говорити про зведення естетичних церковних споруд, тим більше з вираженою в архітектурі релігійною візуальною риторикою не доводилося. Тому склалася ситуація, що у місті Києві, що налічує кілька мільйонів населення і має понад п'ятсот членів церкви АСД, був лише один молитовний будинок. Найближчий географічно до міста Києва молитовний будинок вказаної церкви знаходився за 120 кілометрів у місті Богуславі.

Тут слід зупинитися ще на одній важливій проблемі, яка також стосується безпосередньо архітектури. Спорудження молитовних будинків – це досить коштовна справа, яка потребує великих фінансових інвестицій. Тим більше, якщо йдеться про будинки, які мають виділятися своїм зовнішнім виглядом, служити архітектурною домінантою міського чи сільського ландшафту і, при цьому, нести певну та легко читану інформацію про релігійну течію. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на особливості віровчення церкви АСД, яка, дотримуючись біблійних вимог Десяти заповідей (кн. Вихід 20

своїх помилок між православними...» [8, с. 97]. Тобто достатньо було лише підозри в «поширенні своїх оман» і людина могла бути засуджена і заслана.

Не краще складалася ситуація і після більшовицького перевороту 1917 р. Вже липні 1918 року П'ятий Всеросійський з'їзд рад прийняв першу радянську Конституцію, яка обмежила права кола осіб, які «обирають і можуть бути обраними». У цю категорію, так званих позбавників, потрапляли священнослужителі та активні члени церкви. Таких громадян, уражених у правах, налічувалося близько 20% населення [9, с. 24]. Саме позбавники, за умов так званої «революційної законності», ставали першими жертвами «пролетарської пильності», а суди над ними вершилися швидко і без «дрібнобуржуазних коливань» [9, с. 24]. Ще більше погіршилося становище церкви 1929 року, коли XIV Всеросійський з'їзд Рад РРФСР, вилучив із четвертої статті Конституції положення про свободу релігійної та антирелігійної пропаганди. Вирішили рішуче боротися з двома головними ворогами: «...з усілякими церквами і релігіями...» [14]. Виняткову обструкцію зазнавали церкви, що

Рис. 2. Молитовний будинок у с.Клебань, Вінницька обл., 1950 р. Будинок сестри Бобик Ніни.

гл.), проповідує шанування суботи [12, с. 408-409]. Вшанування суботи передбачає відмову працювати, починаючи із заходу сонця у п'ятницю і до заходу сонця у суботу. Для членів церкви це було важким випробуванням, оскільки «багато людей за дотримання суботи позбавлялися роботи і потрапляли до числа порушників нещодавно прийнятого (1961 р.) закону про дармоїдів» [7, с. 487]. Намагаючись дотримуватися суботи і не потрапити під закон про дармоїдів, члени церкви погоджувалися на найважчі та малооплачувані роботи, що, у свою чергу, призводило до ситуації, коли бідність членів церкви не дозволяла мати відповідні фінанси для великих проектів. Через перелічені причини досить поширеним явищем було те, що члени церкви використовували свої будинки як молитовні будинки.

Рис. 3. Молитовний будинок церкви АСД м. Києва. 1953 р. Ямська, 70

Рис. 4. Молитовний будинок церкви АСД, вул. Ямська, 70. 1974

Цей відступ ми зробили заради того, щоб описати систему релігійної нетерпимості в Російській імперії другої половини XIX століття, а також в особі її наступника - Радянського Союзу, щоб показати саму неможливість для тих, хто стояли на нижчій сходинці специфічної культової та соціальної ієрархії, отримати дозвіл на будівництво молитовного будинку. Проте з моменту початку розпаду Радянського Союзу, протестантські церкви, у тому числі й церква адвентистів сьомого дня, отримали можливість відкрито сповідувати свої погляди, а також право на будівництво своїх молитовних будинків. Ми зупинимось лише на кількох молитовних будинках, які є репрезентативними для сучасної сакральної архітектури церкви АСД. Для початку візьмемо церкву міста Києва, розташовану багато років на вулиці Ямській, 70. Вона досі вважається центральною та однією з великих церков України. Сучасна будівля була побудована на місці старого сараю, придбаного наприкінці 1940-х років. Не бажаючи створювати позитивного образу церкви, влада дозволила купити сарай саме на вулиці Ямській, яка з дореволюційних часів мала сумнівну репутацію.

Тут був район так званих «червоних ліхтарів», так яскраво описаний відомим письменником А. І. Купріним у романі «Яма» [10]. Трохи віддалік розташувався Байковий цвинтар. Будівля церкви до сьогодні по фасадній стороні затиснута між промисловими підприємствами, а тильною стороною виходить до невеликої річки Либідь, перетвореної на каналізаційний колектор. Історія вулиці, околиця і сусідство з цвинтарем, очевидно, на думку влади, мала максимально відштовхувати потенційних віруючих.

Оскільки законодавство забороняло церковним організаціям володіти землею, то нерухомість оформили на члена церкви Ріпіка Миколи. Вже 1953 року на місці старого сарайчика розпочалося будівництво нового молитовного

Рис. 5. Молитовний будинок, Київ, вулиця Ямська 70. Початок будівництва 1994 р.

Рис. 6. Молитовний будинок першої громади. Київ, Ямська, 70. Початок реконструкції (1994). На фотографії видно старий фасад та зведення нових стін.

зберегти подібність із готикою і запозичений із християнського католицького середньовіччя, став багато в чому визначальним при будівництві адвентистських церков в Україні, спробуємо пояснити його популярність. Свого часу Ервін Панофський зауважив, що «Рання Схоластика народилася в той же час і в тому ж середовищі, в якому зароджувалася Рання Готична архітектура, що втілилася в церкві Сен-Дені Аббата Сюжера» [15, с. 218]. І далі продовжує, що період високої схоластики починається у XII столітті та досягає свого апогею у XIII столітті. У цей період зводяться і чудові зразки архітектури Високої Готики в Шартре і Суассоне. Тоді ж досягло свого розквіту та творчості таких філософів Високої Схоластики, як Олександр Альський, Альберт Великий, Вільям Авернський, Св. Боніфаций та Св. Хома Аквінський [15, с. 218]. Зауважимо, що гуманісти, як і реформатори XVI ст., категорично виступили проти схоластики. Тим більше, що в XIII столітті, як відомо, відбувся сумнозвісний Альбігойський хрестовий похід (його ще називають Катарським) (1209-1229), ініційований папою Інокентієм III (1198-1216).

Досить довгий час протестанти США та Англії, особливо ті, яких прийнято відносити до Low Church, зверталися під час будівництва церков до ренесансного та класичного стилю. Проте в другій половині XIX ст. проглядається інша тенденція, на яку звернула увагу сучасна дослідниця Жанна Хальгрєн Кільде (Jeanne Halgren Kilde), кажучи, що інтерес протестантських церков до відродження готичної архітектури є загадкою [1, с. 56]. Адже готична церква з її розподілом на неф для мирян та вівтар для духовенства суперечила уявленням протестантів про влаштування церкви та богослужіння. Так само і багатий декор готики вступав у суперечність зі скромною класичною естетикою, раніше пов'язаною з протестантизмом [1, с. 57].

Проте, в даному випадку, що стосується українських реалій, ми повністю поділяємо думку Е. Панофського, який заявляє, що «у своєму образі собор високої готики прагнув втілити все християнське знання – теологічне [виділене нами – П.К.], природничо та історичне» [15, с. 251]. Втілення теології та її репрезентація навколишнього світу стає одним із важливих

будинку. Будівництво завершилося за пастора Д. К. Колбача, який очолив Київську громаду в 1955 році [6, с. 333]. Особливості архітектури говорять швидше про бідність членів церкви та заборону влади на будь-яку, зокрема візуальну, пропаганду.

Незважаючи на заборони, церква розвивалася, і до 1974 року після кількох перебудов це був найбільший молитовний будинок в Україні. Церква представляла прямокутну в плані споруду з бічною верандою. Фасад, як і будинок загалом, зовсім не асоціювався із церквою. Лише після проголошення незалежності України (1991 р.) церкви отримали право будувати будинки відповідно до своїх уявлень про завдання архітектури як візуальної проповіді. У 1994 році на місці старої церкви на вул. Ямській, 70 розпочалося будівництво нового молитовного будинку. Нова будівля була споруджена у стилі неоготики.

Оскільки подібний тип храму, який прагне

Рис. 7. Лівобережний духовний центр Адвентистів сьомого дня, місто Київ. 2002 р.

Рис. 8. Центральне вікно головного фасаду. Київ, Ямська, 70

Рис. 9. Головний фасад. Лівобережний духовний центр

завдань архітекторів при будівництві нових храмів церкви АСД. Здобувши свободу після багатьох років майже підпільного існування, церква відразу ж розгорнула активну проповідницьку діяльність. Для ефективною проповіді необхідно було не лише заявити про свої теологічні підстави, а й показати зв'язок церкви АСД із давньою історією християнської церкви. У церковному будівництві готика служила символом спадкоємності віровчення та важливою складовою спільної євангелізації, виконуючи місію візуальною проповіді. Ж. Дюбі у відомій роботі, присвяченій середньовіччю, дуже точно сформулював функції та завдання готичної архітектури: «Світло, пошуки Бога, який прийняв людський образ, ясність думки, логіка...» [4, с. 152].

Нові архітектурні споруди привертали велику увагу на етапі будівництва. Доречно зауважити, якщо на період розпаду Радянського Союзу на території України налічувалося понад 270 громад цієї церкви, то 2000 року вже діяло 784, а кількість членів Церкви АСД зросла за цей період із 16 до 60 тисяч осіб.

Перша з реконструкції в неоготичному стилі стала церква першої київської громади на вулиці Ямській, 70. Її стіни виконані з місцевої білої силікатної цегли. Вибір цього недорогого матеріалу зумовлювався не стільки спробою втілення певних ідей, як мізерністю на той час будівельних матеріалів. Однак церковним архітекторам удалося досить скромними засобами втілити значну програму. Звертає увагу, що тут відсутнє те, що Е. Панофський назвав «мистецтвом для мистецтва» у розумінні сучасної естетики, але є «візуальна логіка» [15, с. 270] та візуальна проповідь. Авторський задум полягав у тому, щоб показати найважливіші догматичні основи церкви та взаємозв'язок Старого та Нового Завітів, що є важливим елементом теології АСД. Будівлю вінчають шпиль в оточенні чотирьох башт-пінаклів, що вказують на чотирьох євангелістів. Середній шпиль, вищий, прикрашений хрестом і символізує Христа. На центральному фасаді розташовані три вікна – відсилання до Божественної Трійці.

Центральне вікно більшого розміру та розділене хрестом на дві частини, які, у свою чергу, виконані у вигляді скрижалів Мойсея. Скрижалі на фасаді займають центральне місце, оскільки важливим догматичним підґрунтям церкви є цілковите дотримання Десяти заповідей, включно з дотриманням суботи. Над Декалогом зображені дві літери грецького алфавіту «Α» і «Ω», що вказують, що адвентисти сьомого дня вірують у Христа як Творця і початок початків, що створив світ, але Він також є Суддею, який завершить земну історію. Не менш важливу символіку несе зображення трьох ангелів, що трубують,

Рис. 10. Храм на Подолі. Київ, вул. Лук'янівська, 9 б. Закінчення будівництва – 2008 р. Зліва – будівля церкви, праворуч – адміністративний корпус.

розташованих у розетці над центральним вікном. Нагадаємо, що догмат про триангельську звістку є в адвентизмі одним із центральних і пов'язаний з пророцтвом 14 глави книги Одкровення, що оповідає про трьох ангелів, які попереджають про події перед кінцем світу. Зауважимо, що це пророцтво, по суті, викликало рух адвентизму в Америці.

Не менш репрезентативним є також і найбільша будівля церкви адвентистів сьомого дня, розташована у Києві на лівому березі річки Дніпро. Ця церковна споруда веде свій початок із часу незалежності України. Будівництво храму на вулиці Ямській та будівництво Лівобережного духовного центру поділяє менше 10 років (закінчення будівництва 2002 р.). Він розташований у мальовничому парку та складає витончену доміанту всього району. До центрального входу церкви ведуть бічні пандусні доріжки з ажурними поручнями, що ще більше посилює витонченість храму. Лівобережний духовний центр частково повторює неоготичну архітектуру церкви на вулиці Ямській, 70, але більш ошатний, барвистий та святковий. Над вівтарною частиною розташований увінчаний хрестом шпиль. Його спрямованість вгору підкреслюють безліч яскраво-червоних башт-пінаклів.

Вівтарна частина прикрашена вітражами. У зовнішній готичній орнаменталії використані потужні опорні елементи, прикрашені декоративними отворами. Для релігійної ідентифікації храму на фронтальній експозиції, що повторює обриси органу, замість Скрижалей Мойсея, як ми бачили в попередньому храмі, розташована сучасна емблема церкви. Розкрита Біблія, тричасткове полум'я (що відсилає до

Рис. 11. Інтер'єр храму на Подолі. Київ, ул. Лук'яновская, 9 б.

головної доктрини адвентизму про триангельську звістку), і хрест, що лежить на Біблії.

Зауважимо, що подібна архітектура, розміри, колір будівель, символіка і особливо хрести за часів Радянського Союзу ніколи в протестантській архітектурі не використовувалися з наведених вище причин. Однак естетичність і, головне, яскраво виражена візуальна риторика та асоціативний зв'язок зовнішності нової церкви з християнською історією призвели до того, що київська храмова будівля стала зразком і для інших церков у багатьох містах України.

Такою стала і третя у Києві за рахунком та часом будівництва церква на вулиці Лук'янівська, 9 б. Її ще називають «Храмом на Подолі». Як і дві попередні, вона зведена у неоготичному стилі. Церква вдало розташована біля мальовничого підніжжя гори Щекавиця. Будівництво комплексу споруд почалося 1994 р. з реконструкції старої (1912 р.) кам'яної споруди. Сьогодні у реконструйованій будівлі розміщуються офіси Уніонної Конференції. Зведення самої церкви почалося в 2007 р., а її відкриття відбулося 7 листопада 2008 року. Це досить містка споруда, з двома ярусами хорів, стрілчастими вікнами та високими готичними шпилями. У цій церкві є також орнаментальні вітражі. Значну увагу при проектуванні було приділено освітленню. За рахунок стиснення стін та збільшення площі витягнутих вікон було досягнуто однієї з найважливіших особливостей готики – наповненість світлом. Це створювало світле приміщення, де кожному добре видно проповідника та своїх братів. Кафедра і зал також добре освітлені як у денний, так і у вечірній час. Розміщені по периметру високі стрілчасті вікна не акцентують увагу на верхньому світлі, оскільки іноді йдуть майже від самої підлоги. Ця особливість як би заперечує середньовічну ідею Сугерія про особливу сакральну роль світла, що летить зверху, і на перше місце ставить утилітарність, рівномірне висвітлення по вертикалі та горизонталі храму. Готична естетика світла, що отримала теологічне обґрунтування в епоху абата Сугерія, перетворюється на специфічне трактування висвітлення молитовного будинку в архітектурі XXI століття.

Висновки. Підсумовуючи, слід сказати, що з моменту утворення перших громад адвентистів сьомого дня на території України, церква зіткнулася з низкою проблем, які безпосередньо вплинули на архітектурний вигляд її молитовних будинків. Вже 1830 р. було видано репресивний царський указ проти «шкідливих сект», який передбачав різні покарання релігійну агітацію до посилання. Особливо переслідування нових релігійних рухів посилювалося після 1880, коли був тиск як від світської влади, так і від влади церковної. В умовах, що склалися, будівництво найпростіших молитовних будинків виявилось досить проблематичним і, як у випадку з Т. Бабієнком, навіть сама спроба отримати дозвільні документи на будівництво могла закінчитися тюремним ув'язненням або засланням.

Не найкращим виявилось становище церкви і за радянських часів. Більшовицький режим вбачав у релігії безпосередню загрозу своєму існуванню, що вилилося у жорстоку антирелігійну боротьбу. В особливо складному становищі виявилися ті церкви, які виникли і проникли до Радянського Союзу із США та Західної Європи. Тому купувати будинки та перебудовувати їх під церкви вдалося лише в поодинокі моменти послаблення антирелігійної боротьби. При цьому не дозволялися архітектурні вишукування та категорично заборонялися будь-які елементи, які можуть вказати на будівлю як на церкву.

Набуття Україною незалежності дозволило християнам АСД не лише вільно сповідувати свої релігійні погляди, а й будувати молитовні будинки. Було встановлено, що використання середньовічних архітектурних традицій відбувалося в руслі загального повернення протестантських церков США та Західної Європи до відродження готичної архітектури як тієї, що мовою архітектури та пластики дозволяє найповніше втілити основні догмати віровчення. Також було звернено увагу на той факт, що світло в адвентистських храмах розподіляється рівномірніше, у зв'язку з тим, що вікна стрілчастих арок розташовуються якомога нижче до підлоги. Також слід зазначити, що в екстер'єрах та інтер'єрах нових храмів стали використовувати символ хреста, чого зовсім не спостерігалось раніше. Загалом використання зрозумілих релігійних символів, відсилання до готичної архітектури акцентують увагу на спадкоємності церкви АСД та виконують місію візуальної проповіді. Візуальна риторика храмів разом із високим естетичним змістом дозволила їм стати як привабливими духовними центрами міста, а й важливими архітектурними домінантами міста.

Список використаної літератури

1. Halgren K. J. When Church Became Theatre: The Transformation of Evangelical Architecture and Worship in Nineteenth-century America. Oxford: Oxford University Press. 310 p.
2. Галактионов М. Классовый враг под сектантской личиной. М.Л., 1930.
3. Дударёнок С. М., Сердюк М. Б. История протестантских церквей Приморского края (XIX-XX вв.). Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2014.
4. Дюби Ж. Время соборов. Искусство и общество 980–1420 годов / пер. с франц. М. Рожнова, О. Иванова. Москва, 2002.
5. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття. Київ: Джерело життя, 2009. 344 с.
6. Жукалюк Н. Вспоминайте наставников ваших. Киев: Джерело життя, 1999.
7. Зайцев Е. История Церкви АСД. Заокский: Источник жизни, 2008. 543 с.
8. История евангельских христиан-баптистов в СССР. Москва: ВСЕХБ, 1989. 624 с.
9. Книга памяти / упорядочил В. Кириллова. Екатеринбург: УИФ «Наука», 1994. 336 с.
10. Куприн А. И., Яма А. И. Собрание сочинений в 6 т. Москва: Гослитиздат, 1958. Т. 5.
11. Основы политики Российского государства в сфере свободы совести и вероисповедания (концепция). Вопросы религии и религиоведения. Приложение к журналу «Государство, религия, церковь». Москва, 2009. С. 183–184.
12. Уайт Е. Велика боротьба. Київ: Джерело життя, 2006. 670 с.
13. Фролов Д. И. К вопросу о правовом положении духовных христиан молокан в Российской империи. Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2020. Т. 25, № 184. С. 129–135.
14. XIV Всероссийский съезд Советов РСФСР. Бюллетень № 12. М., 1929. С. 24. Цит. по: Слезин А. А. Антирелигиозное наступление советского государства в 1927 -1929 гг. Социодинамика. 2013. № 5. С. 125–189.
15. Панофский Э. Перспектива как символическая форма. Готическая архитектура и схоластика. Санкт-Петербург: Азбука-Классика, 2004.
16. Юнак Д. О. История Церкви христиан адвентистов седьмого дня в России в 2 т. Заокский: Источник жизни, 2002. Т. 1: 1886-1981 гг. 744 с.